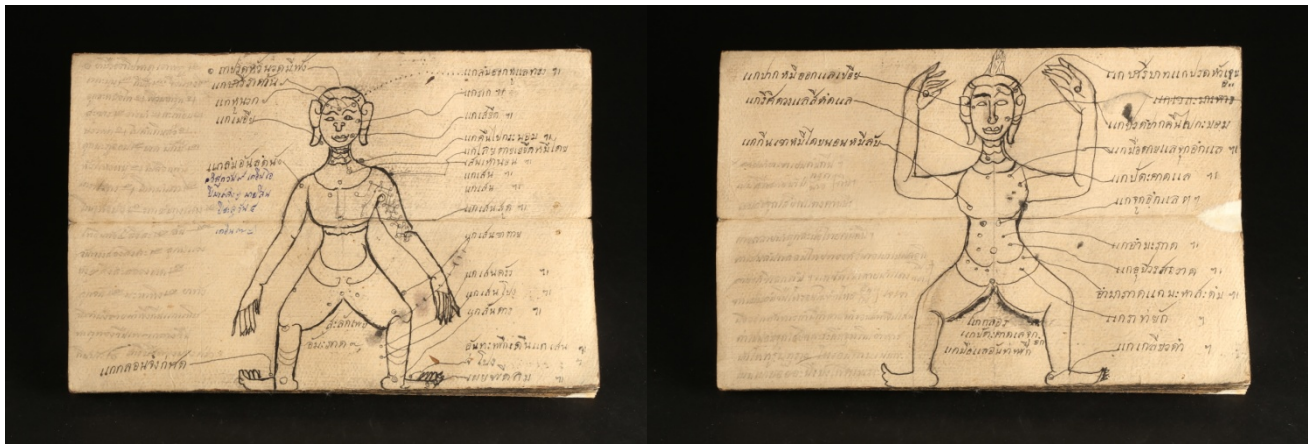
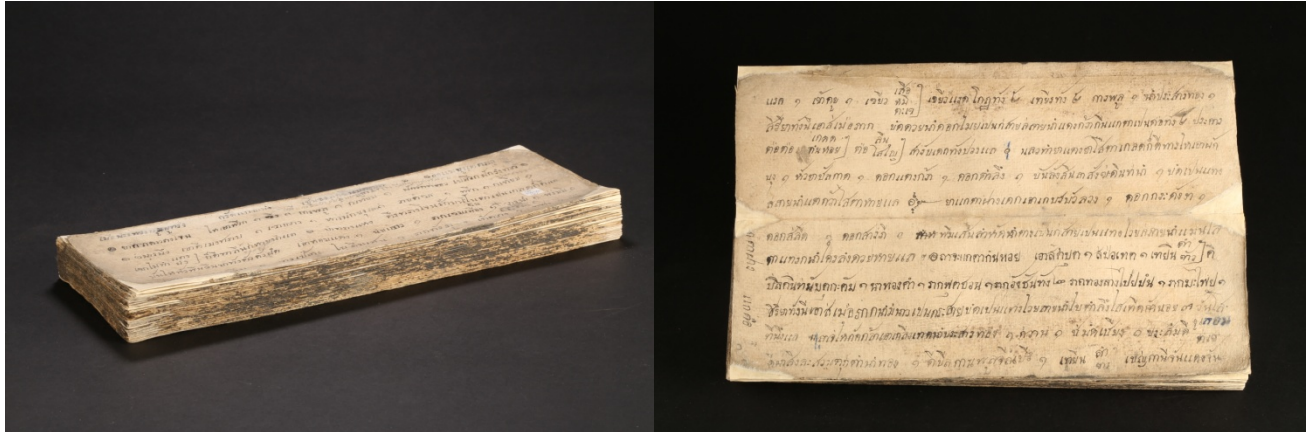

รำลึกวันภาษาไทยแห่งชาติ : สมุดไทย ภูมิปัญญาไทย

ชื่อ	สมุดไทย
เลขทะเบียน	๓๓/๒๒๕/๒๕๔๒
ชื่อวัตถุ	สมุดไทย
ชนิด	กระดาษ
สมัย	รัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕
อักษรและภาษา	อักษรไทย ภาษาไทย
เนื้อหา	ตำรายา
ประวัติ	พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดีโบราณสถานวัดพริก อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี

ความหมาย

หนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทย คือ เอกสารโบราณที่ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำเป็นกระดาษได้ เช่น ข่อย ส่า สับประรด ปอ ย่านกฤษณา เป็นต้น โดยทำกระดาษให้หนาพอสมควรและตัดกระดาษให้เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว ๆ มักจะต้องต่อกระดาษให้มีขนาดยาวขึ้น แล้วพับกระดาษกลับไปกลับมาให้เป็น

เล่มสมุด ใช้รองรับการเขียนเส้นอักษร การชูปตัวอักษร การเขียนภาพ การเขียนลวดลายเส้นต่าง ๆ ซึ่งเขียนได้ทั้งสองด้าน เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องจดหมายเหตุ หมายรับสั่ง วรรณคดี โหราศาสตร์ เป็นต้น

ประชาชนทั่วไปมักเรียกหนังสือสมุดไทยว่า “สมุดไทย” หรือ “สมุดข่อย” (เพราะทำจากเปลือกข่อย) ส่วนภาคใต้ของประเทศไทยนิยมเรียกว่า “บุด” (ซึ่งมักจะทำจากพืชที่มีส่วนผสมของย่านกฤษณา) และภาคเหนือเรียกว่า “พับสา” เหตุที่เรียกว่าสมุดไทยเพราะสมุดประเภทนี้คนไทยเป็นผู้ทำขึ้น

รูปแบบสมุดไทย

หนังสือสมุดไทยมี ๒ สี คือ

๑. สีดำ เกิดจากการย้อมกระดาษด้วยเขม่ากับแป้งเปียกไปบนพื้นสมุด เรียกว่า หนังสือสมุดไทยดำ ภาคใต้เรียกว่า บุดดำ

๒. สีขาว ซึ่งเป็นสีธรรมชาติของกระดาษที่ใช้ทำหนังสือสมุดไทย เรียกว่า หนังสือสมุดไทยขาว ภาคใต้เรียกว่า บุดขาว

ที่มา: สมุดไทย: บันทึกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสยาม, ๒๕๖๓.

ความเป็นมาของสมุดไทย

หลักฐานที่เกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยซึ่งเก่าที่สุดที่พบในประเทศไทยมีอายุไม่เกินสมัยอยุธยา เช่น หนังสือเรื่องสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระดาษมีการเสื่อมสภาพเร็วและถูกทำลายง่ายกว่าเอกสารโบราณประเภทอื่น ซึ่งการใช้หนังสือสมุดไทยบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ อาจใช้ก่อนสมัยอยุธยาก็เป็นไปได้

หนังสือสมุดไทยฉบับเก่าที่สุดซึ่งเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร คือ หนังสือสมุดไทยดำเรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ ตรงกับสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

หนังสือสมุดไทยพบตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ หลังจากนั้นก็เริ่มเสื่อมความนิยมและหันมาใช้สมุดฝรั่งซึ่งมีรูปแบบและรูปลักษณ์อย่างหนังสือที่เห็นอยู่ทั่วไปในปัจจุบันแทน

ที่มา: <https://www.finearts.go.th/museumstorage/view/25396-พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์>

ขั้นตอนการทำสมุดไทย

การทำสมุดไทยมีกรรมวิธีที่ค่อนข้างยุ่งยาก โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. การตัดข่อย
๒. การหมักเปลือกข่อย
๓. การนึ่งเปลือกข่อย
๔. การสับข่อย เป็นการทุบข่อยให้ละเอียดเพื่อทำเยื่อกระดาษ
๕. การหล่อกระดาษ โดยนำเยื่อข่อยละลายน้ำและเทลงบนพะแนงหรือตะแกรงไม้สัก เกลี่ยให้เยื่อข่อยแผ่เสมอกัน จากนั้นยกพะแนงขึ้นตากแดดให้แห้งสนิท เมื่อลอกออกมาก็จะได้กระดาษเป็นแผ่น
๖. การลบสมุด เป็นขั้นตอนการทำสมุดไทยขาวและสมุดไทยดำโดยการนำแป้งเปียกมาทาลงบนกระดาษ ถ้าเป็นสมุดไทยขาวจะผสมน้ำปูนขาว ส่วนสมุดไทยดำจะผสมเขม่าหรือถ่านบดละเอียด
๗. การทำเล่มสมุด

หมวดหมู่ของสมุดไทย

แบ่งได้ ๑๓ หมวด คือ

๑. หมวดกฎหมาย
๒. หมวดจดหมายเหตุ
๓. หมวดหมายรับสั่ง
๔. หมวดพงศาวดาร
๕. หมวดตำรา
๖. หมวดตำนาน
๗. หมวดพระราชพิธี
๘. หมวดธรรมคดี
๙. หมวดอักษรศาสตร์
๑๐. หมวดประวัติ
๑๑. หมวดคณิตศาสตร์
๑๒. หมวดวรรณคดี
๑๓. หมวดจารึก

คุณค่าและประโยชน์ของสมุดไทย

สมุดไทยเป็นเอกสารโบราณที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทย เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ เป็นต้น บางเล่มยังมีภาพจิตรกรรมในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่มีความงามและมีคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์ศิลปะ เช่น หนังสือสมุดภาพไตรภูมิ ตำราช้าง เป็นต้น ซึ่งสมุดไทยมีคุณค่าและประโยชน์ ดังนี้

๑. ใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานทางวิชาการเพื่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีต
๒. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะ
๓. เป็นหลักฐานการใช้รูปอักษรและภาษาในอดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีลักษณะและการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
๔. ทำให้ทราบถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่สร้างสรรค์หนังสือขึ้นมาสำหรับใช้บันทึกเรื่องราวเพื่อถ่ายทอดความรู้สืบต่อมา
๕. เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้และเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอันทรงคุณค่าของมนุษยชาติ เป็นมรดกภูมิปัญญาของบุคคลในสมัยโบราณที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน
๖. เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีความสำคัญต่อความเป็นชาติ เช่น ลายพระราชหัตถ์ของพระมหากษัตริย์
๗. สะท้อนถึงความเชื่อ การนับถือศาสนาของกลุ่มคนในอดีต
๘. เป็นหลักฐานบ่งบอกถึงการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนในแต่ละสังคม

ข้อมูลอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **สมุดไทย : บันทึกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสยาม**. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. ๒๕๖๓.

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ. **ลักษณะของหนังสือสมุดไทย**. วารสารวิชาการหอสมุดแห่งชาติ. ๔(๑), ๑๙-๒๐ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลาน และหนังสือสมุดไทย**. กรุงเทพฯ : สำนัก, ๒๕๕๒.

ขอขอบพระคุณนางสาวศิริรัตน์ ทวีทรัพย์ ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และนายวัฒนา พิงษ์จีน นักภาษาโบราณชำนาญการพิเศษ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอายุสมัย มา ณ โอกาสนี้